

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Юридичний факультет

Кафедра історії та теорії держави і права

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Перший проректор

Іщенко Н. М.

2020 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Спеціальність 081 Право

Розробник

Завідувач кафедри ІТДП

Завідувач кафедри спеціальності

Гарант освітньої програми

Декан юридичного факультету

Директор ННІПО

Начальник НМВ

Ковальова С.Г.

Лісна І. С.

Грицаєнко Л.Р.

Грицаєнко Л.Р.

Січко Д. С.

Норд Г. Л.

Шкірчак С.І.

Миколаїв – 2020 рік

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показника	Характеристика дисципліни		
Найменування дисципліни	Філософія права		
Галузь знань	Право		
Спеціальність	081 Право		
Спеціалізація (якщо є)			
Освітня програма			
Рівень вищої освіти	Магістр		
Статус дисципліни	Нормативна		
Курс навчання	V		
Навчальний рік	2020-2021		
Номер(и) семестрів (триместрів):	Денна форма	Заочна форма	
	I	I, II	
Загальна кількість кредитів ЄКТС/годин	3 кредити / 90 годин		
Структура курсу:	Денна форма	Заочна форма	
	– лекції	15	6
	– семінарські заняття	15	6
	– годин самостійної роботи студентів	60	78
Відсоток аудиторного навантаження	32%	13%	
Мова викладання	Українська		
Форма проміжного контролю (якщо є)	-		
Форма підсумкового контролю	Залік		

1. Мета, завдання та результати вивчення дисципліни

Мета: засвоєння студентами світоглядних, духовних та моральних засад права для його застосування у різноманітних сферах юридичної практики, формування у майбутніх фахівців поглиблених знань щодо сенсу права, його сутності, поняття, цінності і значимості, ролі в житті людини, суспільства та держави.

Завдання:

- набуття студентами знань про існуючі філософські проблеми юриспруденції – праворозумінні, співвідношенні права з мораллю та релігією, про буття і цінність права, проблему співвідношення держави, права, громадянського суспільства, про роль права у житті людини;

- формування у студентів навичок використання доктринальних правових ідей при вирішенні юридичних казусів;

- долучення студентів до філософського рівня пізнання правової дійсності за допомогою ознайомлення з різними філософськими концепціями – від давньогрецької філософії до постмодернізму Дельоза і Бодрійяра;

- становлення правової культури майбутнього фахівця і розкриття духовно-морального коріння вітчизняного права і професії юриста;

- набуття навичок та вмінь оперувати філософськими концепціями у професійній діяльності – у сфері правотворчості та правозастосування, а також у науковій роботі.

Передумови вивчення дисципліни: важливий аспект викладання даної дисципліни базується на знаннях, вміннях та навичках зі спеціальних дисциплін: «Теорія держави і права», «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Історія політико-правових учень» тощо. На основі цього розвиваються поглиблене розуміння сенсу і сутності права, його цінності як надбання людської цивілізації; формуються поняття про основні підходи та концепції права.

В результаті вивчення дисципліни студент отримує:

Загальні компетентності:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу (ЗК 1);
- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях (ЗК 2);

- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел (ЗК 3);

- здатність приймати обґрунтовані рішення (ЗК 7);

- здатність працювати у команді (ЗК 9);

- здатність зберігати та приумножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку права, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій (ЗК 13).

Спеціальні (фахові) компетентності спеціальності:

- здатність застосовувати принципи верховенства права для розв'язання складних задач і проблем, у тому числі, у ситуаціях правової невизначеності (СК 1);

- знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів (СК 2);

- повага до честі і гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи (СК 3);

- здатність використовувати сучасні правові доктрини та принципи у правотворчості та в процесі застосування інститутів публічного і приватного права, а також кримінальної юстиції (СК 5);

- здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти (СК 11);

- здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції (СК 12);
- здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності (СК 13);
- здатність самостійно готувати проекти актів правозастосування, враховуючи вимоги щодо їх законності, обґрунтованості та вмотивованості (СК 15);
- здатність застосовувати юридичну аргументацію (СК 16);
- здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення (СК 18);
- здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності (СК 21).

Програмні результати навчання:

- проводити збір, інтегрований аналіз та узагальнення матеріалів з різних джерел, включаючи наукову та професійну літературу, бази даних, цифрові, статистичні, тестові та інші, та перевіряти їх на достовірність, використовуючи сучасні методи дослідження (ПРН 3);
- застосовувати базові знання основних закономірностей юридичного мислення та пізнання, поняття і категорії, методології правової науки (ПРН 5);
- застосовувати базові знання термінології, основних фактів та елементів, знання класифікацій та категорій, принципів та узагальнень, теорій, моделей, структур (ПРН 7);
- застосовувати базові знання логічних основ побудови та функціонування системи права (ПРН 10);
- використовувати передові знання і методики у процесі правотворення та правозастосування інститутів публічного та приватного права і кримінальної юстиції (ПРН 11).

2. Програма навчальної дисципліни

Денна форма:

	Теми	Лекції	Семінарські,	Самостійна робота
1	Предмет, завдання, методи і функції філософії права	2	2	8
2	Філософія права від Давнього світу до XXI ст.	2	2	8
3	Історіософія правових цивілізацій. Осьовий час і становлення права	2	2	8
4	Правова онтологія: природа і структура права	2	2	8

5	Правова антропологія: гуманістична природа права. Право в людині і людина в праві	2	2	8
6	Правова аксіологія: ціннісні основи права	2	2	8
7	Інституційний вимір права. Філософські проблеми права і влади у посттоталітарному суспільстві	2	2	8
8	Правова епістемологія: істина у праві	1	1	4
	Всього за курсом	15	15	60

Заочна форма:

	Теми	Лекції	Семінарські заняття	Самостійна робота
1	Предмет, завдання, методи і функції філософії права			8
2	Філософія права від Давнього світу до XXI ст.	1	1	10
3	Історіософія правових цивілізацій. Осьовий час і становлення права	1	1	10
4	Правова онтологія: природа і структура права	1	1	10
5	Правова антропологія: гуманістична природа права. Право в людині і людина в праві	1	1	10
6	Правова аксіологія: ціннісні основи права	1	1	10
7	Інституційний вимір права. Філософські проблеми права і влади у посттоталітарному суспільстві	1	1	10
8	Правова епістемологія: істина у праві			10
	Всього за курсом	6	6	78

3. Зміст навчальної дисципліни

3.1. План лекцій

Денна форма навчання

№	Тема заняття / план
1	Тема 1. Предмет, завдання, методи і функції філософії права <ol style="list-style-type: none"> 1. Філософія права як наука та навчальна дисципліна. 2. Предмет філософії права. 3. Структура філософії права. 4. Завдання науки філософії права. 5. Методологія філософії права. 6. Філософія права в системі наук. 7. Значення філософії права для підготовки юриста.
2	Тема 2. Філософія права від Давнього світу до XXI ст. <ol style="list-style-type: none"> 1. Філософське підґрунтя права далекосхідних країн. 2. Філософія права в іудаїзмі. 3. Філософсько-правові концепції античності. 4. Сутність теологічних концепцій середньовіччя. 5. Філософсько-правові концепції доби Ренесансу. 6. Природноправові концепції Нового часу. 7. Проблеми права у німецькій класичній і посткласичній філософії. 8. Марксистська філософія права. 9. Соціалістичні вчення XIX – початку XX ст. 10. Сучасна філософія права
3	Тема 3. Історіософія правових цивілізацій. Осьовий час і становлення права <ol style="list-style-type: none"> 1. Концепція Дж. Віко 2. Історіософія цивілізацій П. Сорокіна 3. Вчення Д. Андреева 4. Поняття осьового часу. Суспільство осьового часу 5. Особистість осьового часу 6. Соціальне регулювання осьового часу
4	Тема 4. Правова онтологія: природа і структура права <ol style="list-style-type: none"> 1. Хаос, порядок і гармонія як форми буття соціуму. 2. Онтологічна природа права. Правова реальність. 3. Природне і позитивне право як основні структурні елементи правової реальності. 4. Форми буття права: ідея права, закон, правове життя
5	Тема 5. Правова антропологія: гуманістична природа права. Право в людині і людина в праві <ol style="list-style-type: none"> 1. Еволюція місця людини у праві. 2. Право як соціальний феномен. 3. Автономне право. 4. Філософсько-правові проблеми правомірної поведінки, правосвідомості і правової культури. 5. Права людини у філософському вимірі. 6. Обов'язок і примус з точки зору філософії права. 7. Правова соціалізація. 8. Феномен правової держави у філософії права.

	<p>9. Ідея громадянського суспільства у філософсько-правовому вимірі.</p> <p>10. Легітимність і легальність права як проблема філософії права.</p> <p>11. Криза сучасного права і шляхи її подолання.</p>
6	<p>Тема 6. Правова аксіологія: ціннісні основи права</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Феномен правової держави у філософії права. 2. Ідея громадянського суспільства у філософсько-правовому вимірі. 3. Легітимність і легальність права як проблема філософії права. 4. Криза сучасного права і шляхи її подолання. 5. Система та ієрархія суспільних цінностей. 6. Суспільні цільові цінності й ідеали в праві. 7. Право як засіб оптимальної реалізації цінностей особистості. 8. Поняття правових та моральних норм з позицій філософії права. 9. Рівність як ключове поняття в аксіології права.
7	<p>Тема 7. Інституційний вимір права. Філософські проблеми права і влади у посттоталітарному суспільстві</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Політико-правові інститути і їхня роль у здійсненні права. 2. Влада і суспільство у філософсько-правовому вимірі. 3. Співвідношення права і державного інтересу. 4. Філософські проблеми права і влади в суспільстві, що трансформується
8	<p>Тема 8. Правова епістемологія: істина у праві</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Загальна характеристика правової епістемології. 2. Категорія істини як центральна категорія правової епістемології. 3. Рівні пізнання істини у праві та у практичній діяльності юриста.

Заочна форма навчання

№	Тема заняття / план
1	<p>Тема 1. Філософія права від Давнього світу до ХХ ст.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Філософське підґрунтя права далекосхідних країн. 2. Філософія права в іудаїзмі. 3. Філософсько-правові концепції античності. 4. Сутність теологічних концепцій середньовіччя. 5. Філософсько-правові концепції доби Ренесансу. 6. Еволюція філософії права у Ранній Новий час. 7. Природноправові концепції Нового часу. 8. Ідея прав людини у філософії права ХVI-ХVIII ст. 9. Проблеми права у німецькій класичній і посткласичній філософії. 10. Історична школа права. 11. Марксистська філософія права. 12. Соціалістичні вчення ХІХ – початку ХХ ст.
2	<p>Тема 2. Правова онтологія та правова антропологія</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Хаос, порядок і гармонія як форми буття соціуму. 2. Онтологічна природа права. Правова реальність. 3. Природне і позитивне право як основні структурні елементи правової реальності. 4. Форми буття права: ідея права, закон, правове життя 5. Еволюція місця людини у праві.

	6. Право як соціальний феномен. 7. Автономне право. 8. Філософсько-правові проблеми правомірної поведінки, правосвідомості і правової культури. 9. Права людини у філософському вимірі. 10. Обов'язок і примус з точки зору філософії права. 11. Правова соціалізація. 12. Феномен правової держави у філософії права. 13. Ідея громадянського суспільства у філософсько-правовому вимірі. 14. Легітимність і легальність права як проблема філософії права. 15. Криза сучасного права і шляхи її подолання.
3	Тема 3. Правова аксіологія: ціннісні основи права. Інституційний вимір права. Філософські проблеми права і влади у посттоталітарному суспільстві 1. Феномен правової держави у філософії права. 2. Ідея громадянського суспільства у філософсько-правовому вимірі. 3. Легітимність і легальність права як проблема філософії права. 4. Криза сучасного права і шляхи її подолання. 5. Система та ієрархія суспільних цінностей. 6. Суспільні цільові цінності й ідеали в праві. 7. Право як засіб оптимальної реалізації цінностей особистості. 8. Поняття правових та моральних норм з позицій філософії права. 9. Рівність як ключове поняття в аксіології права. 10. Політико-правові інститути і їхня роль у здійсненні права. 11. Влада і суспільство у філософсько-правовому вимірі. 12. Співвідношення права і державного інтересу. 13. Філософські проблеми права і влади в суспільстві, що трансформується

3.2. Плани семінарських занять

Денна форма навчання

№	Тема заняття / план
1	Тема 1. Предмет, завдання, методи і функції філософії права 1. Філософія права як наука та навчальна дисципліна. 2. Предмет філософії права. 3. Структура філософії права. 4. Завдання науки філософії права. 5. Методологія філософії права. 6. Філософія права в системі наук. 7. Значення філософії права для підготовки юриста.
2	Тема 2. Філософія права від Давнього світу до XVIII ст. 1. Філософське підґрунтя права далекосхідних країн. 2. Філософсько-правові концепції античності. 3. Сутність теологічних концепцій середньовіччя. 4. Філософсько-правові концепції доби Ренесансу. Еволюція філософії права у Ранній Новий час. 5. Природноправові концепції Нового часу. Ідея прав людини у філософії права XVI-XVIII ст. 6. Проблеми права у німецькій класичній і посткласичній філософії. 7. Історична школа права. 8. Марксистська філософія права. Соціалістичні вчення XIX – початку XX ст.

	<ul style="list-style-type: none"> 9. Позитивістське вчення про право. 10. Неокантіанство та неогегельянство у філософії права. Екзистенціалізм та неопозитивізм у філософії права. 11. «Відроджене» природне право. Сучасна лібертарна філософія права. 12. Постмодерністська концепція філософії права. 13. Морально-правова та соціологічна теорії права в Україні.
3	<p>Тема 3. Історіософія правових цивілізацій. Осьовий час і становлення права</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Концепція правових цивілізацій Дж. Віко 2. Історіософія цивілізацій П. Сорокіна 3. Вчення про правові цивілізації Д. Андрєєва 4. Поняття осьового часу. Особливості суспільства осьового часу 5. Особистість осьового часу 6. Соціальні регулятори осьового часу. Виникнення права
4	<p>Тема 4. Правова онтологія: природа і структура права</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Хаос, порядок і гармонія як форми буття соціуму. 2. Онтологічна природа права. Правова реальність. 3. Природне і позитивне право як основні структурні елементи правової реальності. 4. Форми буття права: ідея права, закон, правове життя
5	<p>Тема 5. Правова антропологія: гуманістична природа права. Право в людині і людина в праві</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Еволюція місця людини у праві. 2. Право як соціальний феномен. 3. Автономне право. 4. Філософсько-правові проблеми правомірної поведінки, правосвідомості і правової культури. 5. Права людини у філософському вимірі. 6. Обов'язок і примус з точки зору філософії права. 7. Правова соціалізація. 8. Феномен правової держави у філософії права. 9. Ідея громадянського суспільства у філософсько-правовому вимірі. 10. Легітимність і легальність права як проблема філософії права. 11. Криза сучасного права і шляхи її подолання.
6	<p>Тема 6. Правова аксіологія: ціннісні основи права</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Система та ієрархія суспільних цінностей. 2. Суспільні цільові цінності й ідеали в праві. 3. Право як засіб оптимальної реалізації цінностей особистості. 4. Поняття правових та моральних норм з позицій філософії права. 5. Рівність як ключове поняття в аксіології права.
7	<p>Тема 7. Інституційний вимір права. Філософські проблеми права і влади у посттоталітарному суспільстві</p> <ul style="list-style-type: none"> 1. Політико-правові інститути і їхня роль у здійсненні права. 2. Влада і суспільство у філософсько-правовому вимірі. 3. Співвідношення права і державного інтересу. 4. Філософські проблеми права і влади в суспільстві, що трансформується

8	Тема 8. Правова епістемологія: істина у праві 1. Загальна характеристика правової епістемології. 2. Категорія істини як центральна категорія правової епістемології. 3. Рівні пізнання істини у праві та у практичній діяльності юриста.
---	--

Заочна форма навчання

№	Тема заняття / план
1	Тема 1. Філософія права від Давнього світу до XX ст. 1. Філософське підґрунтя права далекосхідних країн. 2. Філософія права в іудаїзмі. 3. Філософсько-правові концепції античності. 4. Сутність теологічних концепцій середньовіччя. 5. Філософсько-правові концепції доби Ренесансу. 6. Еволюція філософії права у Ранній Новий час. 7. Природноправові концепції Нового часу. 8. Ідея прав людини у філософії права XVI-XVIII ст. 9. Проблеми права у німецькій класичній і посткласичній філософії. 10. Історична школа права. 11. Марксистська філософія права. 12. Соціалістичні вчення XIX – початку XX ст.
2	Тема 2. Правова онтологія та правова антропологія 1. Хаос, порядок і гармонія як форми буття соціуму. 2. Онтологічна природа права. Правова реальність. 3. Природне і позитивне право як основні структурні елементи правової реальності. 4. Форми буття права: ідея права, закон, правове життя 5. Еволюція місця людини у праві. 6. Право як соціальний феномен. 7. Автономне право. 8. Філософсько-правові проблеми правомірної поведінки, правосвідомості і правової культури. 9. Права людини у філософському вимірі. 10. Обов'язок і примус з точки зору філософії права. 11. Правова соціалізація. 12. Феномен правової держави у філософії права.

	<p>13. Ідея громадянського суспільства у філософсько-правовому вимірі.</p> <p>14. Легітимність і легальність права як проблема філософії права.</p> <p>15. Криза сучасного права і шляхи її подолання.</p>
3	<p>Тема 3. Правова аксіологія: ціннісні основи права.</p> <p>1. Інституційний вимір права.</p> <p>2. Філософські проблеми права і влади у посттоталітарному суспільстві</p> <p>3. Система та ієрархія суспільних цінностей.</p> <p>4. Суспільні цільові цінності й ідеали в праві.</p> <p>5. Право як засіб оптимальної реалізації цінностей особистості.</p> <p>6. Поняття правових та моральних норм з позицій філософії права.</p> <p>7. Рівність як ключове поняття в аксіології права.</p> <p>8. Політико-правові інститути і їхня роль у здійсненні права.</p> <p>9. Влада і суспільство у філософсько-правовому вимірі.</p> <p>10. Співвідношення права і державного інтересу.</p> <p>11. Філософські проблеми права і влади в суспільстві, що трансформується</p>

4. Завдання для самостійної роботи

Денна форма

4.1. Обов'язкові види самостійної роботи

Написання наукової доповіді або есе (на вибір) з подальшим виступом-презентацією роботи на Круглому столі

4.1.1. Тема наукової доповіді самостійно обирається студентом відповідно до його наукових інтересів та узгоджується з викладачем.

4.1.2. Теми есе:

1. Необхідність філософії права для розвитку юридичної науки та освіти
2. Класичні теорії природного права: їх походження і розвиток.
3. Критика класичних теорій природного права.
4. Юридичний позитивізм як концепція праворозуміння.
5. Теорія Дж. Остіна і критика Дж. Остіна Г. Хартом.
6. Теорія Г. Харта: первинні і вторинні правила.
7. Юридичний реалізм
8. Джон Фінніс: фундаментальні цінності та природне право.
9. Внутрішня мораль права (за Л. Фуллером).
10. Право як цілісність у концепції Р. Дворкіна.
11. Законність влади та обов'язок підпорядковуватись закону.

12. Філософський анархізм.
13. Теорії природного права про правові обов'язки.
14. Теорії суспільного договору.
15. Ідея свободи Дж. Ст. Мілля.
16. Юридичний моралізм П. Девліна.
17. Свобода, толерантність та право на приватне життя.
18. Юридичний патерналізм.
19. Теорія телеологічного ретрибутивізму Р. Нозіка.
20. Ретрибутивізм і консеквенціалізм у проблемі злочину та покарання.
21. Постмодерністська юриспруденція.
22. Юридичний юснатуралізм.
23. Свобода, рівність і держава.
24. Феномен «радянського права».
25. Приватне право: регламентована і нерегламентована свобода.
26. Свобода, закон, право.
27. Моральність права.
28. Наука про право у житті суспільства.
29. Влада і право.
30. Природне право в умовах демократичної розбудови суспільства.

4.2. Вибіркові види самостійної роботи (необов'язкові).

1. Тези доповіді на студентську наукову конференцію.

Студенти за бажанням обирають науково-практичну або наукову конференцію, самостійно, або, консультуючись з викладачем, формулюють тему доповіді з актуальних питань застосування юридичної техніки.

Тези доповіді повинні бути оригінальним авторським рукописом, мати наукову новизну, відповідати напряму роботи конференції і оформлені відповідно до вимог, які висуваються організатором у інформаційному повідомленні.

2. Участь у заходах неформального навчання.

Студенти обирають самостійно, або за рекомендацією викладача, навчальний курс на доступних платформах (EdEra, Prometheus тощо) відповідно тематиці навчальної дисципліни, узгоджують захід і тему з викладачем, а після закінчення курсу надають сертифікату про участь у відповідних заходах.

Заочна форма навчання

Самостійна робота на заочній формі передбачає виконання контрольної роботи, виконання якої є **обов'язковим** та написання тез доповіді для участі у науковій конференції та участь у заходах неформального навчання (за бажанням).

Контрольна робота

Варіант 1

1. Визначте основне питання філософії права у контексті основного питання філософії
2. Вкажіть типологію соціально-правових протиріч та проаналізуйте кожен з типів з позицій філософії права
3. Надайте характеристику ідеям природного права у Ренесансно-барокову добу

Варіант 2

1. Охарактеризуйте основні функції філософії права
2. Визначте поняття соціально-правового протиріччя
3. Проаналізуйте основоположні цінності природного права

Варіант 3

1. Визначте методи пізнання філософії права
2. Надайте характеристику архаїчних першонорм
3. Проаналізуйте природо-історичні корені монархії і республіки

Варіант 4

1. Надайте характеристику філософії права як науки та навчальної дисципліни
2. Розкрийте сутність поняття «соціальний антагонізм» з позицій філософії права
3. Проаналізуйте основні положення філософії анархії

Варіант 5

1. Визначте предмет філософії права як науки та навчальної дисципліни
2. Проаналізуйте сутність аномії як характеристики соціального хаосу
3. Розкрийте поняття справедливості як основної правової цінності

Варіант 6

1. Визначте мету та завдання філософії права
2. Охарактеризуйте християнську модель соціально-правової реальності
3. Проаналізуйте егалітарну функцію права

Варіант 7

1. Проаналізуйте зв'язок філософії права з іншими науками
2. Розкрийте поняття цивілізації як форми соціального порядку
3. Надайте характеристику вітальному, соціальному, духовному компонентам особистості як суб'єкта права

Варіант 8

1. Визначте місце філософії права у системі юридичних та філософських наук
2. Розкрийте сутність права в системі нормативно-ціннісних основ буття
3. Проаналізуйте ідеї природного права у давньогрецькій філософії

Варіант 9

1. Визначте роль філософії права у підготовці юриста
2. Проаналізуйте поняття правової реальності у філософії права
3. Надайте характеристику кратичній функції права

Варіант 10

1. Вкажіть основні етапи розвитку науки філософії права та надайте їм стислу характеристику
2. Проаналізуйте відмінності між природним і позитивним правом з позицій філософії права
3. Надайте загальну характеристику правової гносеології як складової філософії права

Варіант 11

1. Проаналізуйте основні історіософські моделі розвитку правових цивілізацій
2. Охарактеризуйте нормативність міфологічної свідомості
3. Розкрийте сутність правової аксіології як складової філософії права

Варіант 12

1. Розкрийте сутність осьового часу як епохи генезису правових цивілізацій і філософсько-правової свідомості
2. Охарактеризуйте онтологію права як складову філософії права
3. Вкажіть морально-правові проблеми конфліктології соціальної поведінки:

Варіант 13

1. Визначте філософсько-етичні основи конфуціанської правової цивілізації
2. Охарактеризуйте місце норми права у раціональному типі свідомості
3. Проаналізуйте основні етапи, рівні та методи пізнання у праві

Варіант 14

1. Проаналізуйте релігійні та правові основи іудейської правової традиції
2. Визначте вирішення проблеми буття права в руслі легістської, онтологічної та лібертарно-юридичної концепцій праворозуміння
3. Надайте характеристику свободи як правової цінності

Варіант 15

1. Визначте сутність права як форми свободи
2. Надайте характеристику правової цивілізації та філософської культури Давньої Греції
3. Проаналізуйте комунікативну функцію права

Варіант 16

1. Розкрийте сутність римської правової цивілізації та філософської свідомості
2. Проаналізуйте співвідношення природного та позитивного права з точки зору філософії права
3. Надайте характеристику пізнавальним процесам у правотворчості

Варіант 17

1. Визначте релігійно-етичні основи ісламської правової цивілізації
2. Проаналізуйте сутність природно-правової свідомості
3. Надайте характеристику пізнавальним процесам у правозастосовній діяльності

Варіант 18

1. Розкрийте поняття онтологічних основ соціально-правової реальності

2. Охарактеризуйте єдність та взаємодію природного і позитивного права
3. Встановіть зв'язок між природно-правовими вченнями Нового часу і протестантизмом

Варіант 19

1. Проаналізуйте відомі Вам філософсько-правові підходи до категорії соціальної та правової гармонії
2. Надайте характеристику природно-правовій філософії класицизму XVII ст.
3. Визначте роль та місце мотиваційних конфліктів у морально-правовій свідомості

Варіант 20

1. Встановіть сутність агонального типу соціально-правових протиріч
2. Проаналізуйте підходи до категорії природного права у працях українських мислителів XVIII – XIX ст.
3. Визначте роль правової практики як критерія правової істини

Варіант 21

1. Проаналізуйте принцип невід'ємності природних прав людини
2. Охарактеризуйте антагональний тип соціально-правових протиріч
3. Розкрийте сутність категорії істини як центральної категорії правової гносеології

Варіант 22

1. Надайте характеристику нормативності релігійного типу свідомості
2. Розкрийте сутність права як інструменту підтримання соціального порядку та справедливості
3. Проаналізуйте існуючі філософські обґрунтування прав людини

Варіант 23

1. Проаналізуйте онтологічні основи соціально-правової реальності
2. Встановіть сутність семіотичної функції права
3. Надайте характеристику філософської моделі генезису правової державності

Варіант 24

1. Проаналізуйте структуру правової реальності: правові установи, правові відносини, правова свідомість
2. Визначте цивілізаційну цінність права з позицій філософії права
3. Встановіть філософсько-світоглядні засади критики держави і права у соціальній філософії марксизму

Варіант 25

1. Надайте характеристику категоричної імперативності природного права у філософії І. Канта
2. Визначте ментальні передумови правосвідомості
3. Надайте поняття антропології, визначте та систематизуйте її різновиди. Вкажіть місце правової антропології як складової філософії права

Варіант 26

1. Встановіть принципи позитивного права у його філософсько-правовому осмисленні
2. Визначте сутність та суперечливість людини з точки зору філософсько-правової антропології
3. Розкрийте поняття екзистенціалогії морально-правової свідомості

Варіант 27

1. Охарактеризуйте природне і позитивне право як основні елементи правової реальності
2. Розкрийте поняття права як цінності з позицій філософії права
3. Проаналізуйте зв'язок між правовою державою та правосвідомістю та правовою культурою її населення

Варіант 28

1. Розкрийте сутність абсолютного характеру норм і цінностей природного права
2. Проаналізуйте антропологічні основи права з філософсько-правових позицій
3. Встановіть зв'язок між соціальною державою та громадянським суспільством з точки зору філософії права

Варіант 29

1. Проаналізуйте християнське середньовічне релігійно-філософське розуміння природного права
2. Які цінності права зумовлюють його цивілізаційну цінність?
3. Встановіть зв'язок між правом, владою та державою з філософсько-правових позицій

Варіант 30

1. Проаналізуйте елементи особистісного виміру права: правовий статус, ролі, правосвідомість
2. Розкрийте сутність відродження природного права у XX ст.
3. Розкрийте зміст поняття правової реальності з філософсько-правових позицій

2. Участь у заходах неформального навчання.

Студенти обирають самостійно, або за рекомендацією викладача, навчальний курс на доступних платформах (EdEra, Prometheus тощо) відповідно тематиці навчальної дисципліни, узгоджують захід і тему з викладачем, а після закінчення курсу надають сертифікату про участь у відповідних заходах.

3. Забезпечення освітнього процесу

Проекційне мультимедійне обладнання (проектор, екран, ноутбук/комп'ютер); Доступ до мережі Internet, точка доступу Wi-Fi; OS: Windows, Android, iOS; Browsers: Chrome / Opera / Mozilla Firefox / MS Edge; Програмне забезпечення: Word, Excel, PowerPoint; Skype, Zoom, GoogleMeet; Система електронного навчання Moodle 3.9; Тренінгова аудиторія (дошка, фліпчарт, маркери).

4. Інформаційні ресурси

Адреси в глобальній комп'ютерній мережі Internet

1. <http://zakon.rada.gov.ua> – Законодавство України
2. <http://www.president.gov.ua> – офіційне інтернет-представництво Президента України
3. <http://www.kmu.gov.ua> – Урядовий портал (Кабінет Міністрів України)
4. <http://mvs.gov.ua> – Міністерство внутрішніх справ
5. <http://www.minjust.gov.ua> – Міністерство юстиції України
6. <http://www.nbuv.gov.ua> – Національна бібліотека України

ім. В.І. Вернадського

7. <http://www.rada.kiev.ua> – Бібліотека Верховної Ради України
8. <http://www.scilib.univ.kiev.ua> – бібліотека Київського національного університету ім. Тараса Шевченка
9. <http://www.ukma.kiev.ua> – наукова бібліотека Національного університету Києво-Могилянська академія
10. <http://library.nlu.edu.ua/> – наукова бібліотека Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
11. <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/index.htm> – Форум права (електронне наукове фахове видання)
12. <http://ru.wikipedia.org> – Вікіпедія (свободная енциклопедия)
- <http://www.lawbook.by.ru> – Библиотека юриста

5. Підсумковий контроль

Питання до заліку

4. Основне питання філософії права у контексті основного питання філософії
5. Філософія права як наука та навчальна дисципліна
6. Предмет філософії права
7. Основні функції філософії права
8. Методи пізнання філософії права
9. Мета та завдання філософії права
10. Зв'язок філософії права з іншими науками
11. Місце філософії права у системі юридичних та філософських наук
12. Роль філософії права у підготовці юриста
13. Основні етапи розвитку науки філософії права
14. Історіософські моделі розвитку правових цивілізацій
15. Осьовий час як епоха генезису правових цивілізацій і філософсько-правової свідомості
16. Філософсько-етичні основи конфуціанської правової цивілізації
17. Релігійні та правові основи іудейської правової традиції
18. Правова цивілізація та філософська культура Давньої Греції
19. Римська правова цивілізація та філософська свідомість
20. Ісламська правова цивілізація та її релігійно-етичні основи
21. Онтологія права як складова філософії права
22. Онтологічні основи соціально-правової реальності

23. Аномія як характеристика соціального хаосу
24. Цивілізація як форма соціального порядку
25. Філософсько-правові підходи до категорії соціальної та правової гармонії
26. Поняття соціально-правового протиріччя
27. Типологія соціально-правових протиріч
28. Соціальний антагонізм
29. Агональний тип соціально-правових протиріч
30. Антагональний тип соціально-правових протиріч
31. Архаїчні першонорми
32. Нормативність міфологічної свідомості
33. Нормативність релігійного типу свідомості
34. Норми права у раціональному типі свідомості
35. Право в системі нормативно-ціннісних основ буття
36. Вирішення проблеми буття права в руслі легістської, онтологічної та лібертарно-юридичної концепцій праворозуміння
37. Поняття правової реальності у філософії права
38. Християнська модель соціально-правової реальності
39. Онтологічні основи соціально-правової реальності
40. Структура правової реальності: правові установи, правові відносини, правова свідомість
41. Природне і позитивне право як основні елементи правової реальності
42. Природне та позитивне право з точки зору філософії права
43. Відмінності між природним і позитивним правом
44. Єдність та взаємодія природного і позитивного права
45. Принципи позитивного права у філософсько-правовому осмисленні
46. Комунікативна функція права
47. Семіотична функція права
48. Егалітарна функція права
49. Кратична функція права
50. Природно-правова свідомість

51. Абсолютний характер норм і цінностей природного права
52. Принцип невід'ємності природних прав людини
53. Цінності природного права
54. Ідеї природного права у давньогрецькій філософії
55. Християнське середньовічне релігійно-філософське розуміння природного права
56. Ренесансно-барокові основи природного права
57. Природно-правова філософія класицизму XVII ст.
58. Зв'язок між природно-правовими вченнями Нового часу і протестантизмом
59. Категорична імперативність природного права у філософії І. Канта
60. Категорія природного права у працях українських мислителів XVIII–XIX ст.
61. Філософія анархії
62. Філософська модель генезису правової державності
63. Критика держави і права у соціальній філософії марксизму
64. Природо-історичні корені монархії і республіки
65. Відродження природного права у XX ст.
66. Філософське обґрунтування прав людини
67. Правова аксіологія як складова філософії права
68. Цінності в праві і право як цінність
69. Свобода як цінність. Право як форма свободи
70. Справедливість як основна правова цінність
71. Право як інструмент підтримання соціального порядку та справедливості
72. Цивілізаційна цінність права
73. Поняття антропології, визначення та систематизація її різновидів. Правова антропологія як складова філософії права
74. Антропологічні основи права
75. Особистісний вимір права: правовий статус, ролі, правосвідомість
76. Ментальні передумови правосвідомості
77. Екзистенціалогія морально-правової свідомості

78. Мотиваційні конфлікти в морально-правовій свідомості
79. Конфліктологія соціальної поведінки: морально-правові проблеми
80. Сутність та суперечливість людини з точки зору філософсько-правової антропології
81. Вітальний, соціальний, духовний компоненти особистості
82. Загальна характеристика правової гносеології як складової філософії права
83. Категорія істини як центральна категорія правової гносеології
84. Основні етапи, рівні та методи пізнання у праві
85. Пізнавальні процеси у правотворчості
86. Пізнавальні процеси у правозасосовній діяльності
87. Правова практика як критерій правової істини

Зразок залікового білету:

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Спеціальність 081 «Право»

Семестр II

Навчальна дисципліна «Філософія права»

ЗАЛІКОВИЙ БІЛЕТ № 0

1. Загальна характеристика правової гносеології як складової філософії права
2. Філософське обґрунтування прав людини.

Затверджено на засіданні кафедри історії та теорії держави і права

Протокол № _____ від «__» _____ 20__ року

Завідувач кафедри історії та теорії держави і права _____ **І.С. Лісна**

Екзаменатор _____ **С.Г. Ковальова**

8.Критерії оцінювання та засоби діагностики результатів навчання

Денна форма навчання

№	Вид діяльності (завдання)	Максимальна кількість балів
1	Участь в обговоренні питань, винесених на семінарське заняття (7 б. х 8 зан.)	56
2	Написання есе/наукової доповіді та виступ на Круглому столі	14
3	Залік	30
	Всього	100
Самостійна робота		
1	Тези доповіді на студентську конференцію	*
2	Участь у заходах неформального навчання	*
	Всього	100

Заочна форма навчання

№	Вид діяльності (завдання)	Максимальна кількість балів
1	Участь в обговоренні питань, винесених на семінарське заняття (10 б. х 3 зан.)	30
2	Виконання контрольної роботи	40
4	Залік	30
	Всього	100
Самостійна робота		
1	Тези доповіді на студентську конференцію	*
2	Участь у заходах неформального навчання	*
	Всього	100

Оцінювання роботи студента на семінарському занятті відбувається на основі таких критеріїв:

Високий рівень (7 балів). Студент має глибокі, міцні і систематичні знання всіх теоретичних положень теми, може не тільки вільно сформулювати, але й самостійно довести важливі висновки, принципи, використовує здобуті знання і вміння в нестандартних ситуаціях, здатний вирішувати проблемні питання, пов'язати матеріал теми з раніше отриманими знаннями з уже вивчених юридичних та загальноосвітніх дисциплін. Відповідь студента відрізняється точністю формулювань, логікою, достатнім рівнем узагальненості знань. При виконанні практичних завдань студент дотримується усіх вимог, передбачених програмою курсу. Крім того, його дії відрізняються раціональністю, вмінням оцінювати помилки й аналізувати результати.

Рівень вище середнього (5-6 балів). Студент знає і може самостійно сформулювати основні поняття, категорії і принципи теми, а також пов'язати їх з реальними явищами, може привести вербальне формулювання основних теоретичних положень теми, навести приклади їх застосування в практичній діяльності, може самостійно довести їх. Демонструє здатність пов'язати матеріал теми з раніше отриманими знаннями з дисципліни. Студент може самостійно застосовувати знання в стандартних ситуаціях, його відповідь логічна, але розуміння не є узагальненим. Студент самостійно розв'язує типові (або за визначеним алгоритмом) казуси і завдання, володіє базовими навичками з виконання необхідних логічних операцій та перетворень.

Середній рівень (3,5-4 бали). Студент знає основні поняття, категорії і термінологію теми, може сформулювати базові принципи теми, пов'язати їх з деякими реальними явищами, може привести в основному вірне вербальне формулювання основних теоретичних положень теми, навести окремі приклади їх застосування в практичній діяльності, але не завжди може самостійно довести їх. Студент може самостійно застосовувати знання в стандартних ситуаціях, його відповідь в основному логічна, але розуміння не є узагальненим. Студент в цілому володіє базовими навичками з виконання необхідних логічних операцій, допускає

незначну кількість помилок, які виправляє самостійно, але не завжди здатний провести аналіз і узагальнення результату.

Достатній рівень (2-3 бали). Студент відтворює основні поняття і визначення теми, але досить поверхово, не виділяючи взаємозв'язок між ними, може сформулювати з допомогою викладача основні положення теорії, знає істотні ознаки (засади) основних інститутів та їх відмінність, може визначити окремі термінологічні дефініції теоретичного положення за словесним формулюванням і навпаки; допускає помилки, які повною мірою самостійно виправити не може.

Низький рівень (1 бал). Відповідь студента при відтворенні навчального матеріалу теми елементарна, фрагментарна, зумовлена нечіткими уявленнями про закони і правові явища. У відповіді цілком відсутня самостійність. Студент знайомий лише з деякими основними поняттями та визначеннями теми, з допомогою викладача може сформулювати лише деякі основні положення теорії (риси, принципи). Не здатний пов'язати матеріал теми з раніше вивченим матеріалом.

Критерії оцінювання есе/наукової доповіді

Оцінка виставляється з урахуванням двох параметрів: 1) якість виконаної роботи; 2) якість виступу з доповіддю на Круглому столі.

Оцінювання тексту есе/наукової доповіді:

9-10 БАЛІВ: студент послідовно, обґрунтовано та теоретично правильно виклав матеріал; продемонстрував здатність здійснювати порівняльний аналіз різних теорій, концепцій, здійснив критичний огляд визначень, наведених різними авторами в різних джерелах; продемонстрував здатність робити логічні висновки та узагальнення; здатність висловлювати та аргументувати власне ставлення до альтернативних поглядів на певне питання; використовував фактичні та статистичні дані. Наукова доповідь містить всі необхідні структурні елементи. Оформлення бібліографічного списку відповідає чинним вимогам.

7-8 БАЛІВ: студент послідовно, обґрунтовано та теоретично правильно виклав матеріал; продемонстрував здатність здійснювати порівняльний аналіз різних теорій, концепцій, здійснив критичний огляд визначень, наведених різними авторами в різних джерелах; продемонстрував здатність робити логічні висновки та узагальнення; але не в повній мірі аргументував власне ставлення до альтернативних поглядів на певне питання; недостатньо використав фактичні та статистичні дані. Наукова доповідь містить всі необхідні структурні елементи. Оформлення бібліографічного списку відповідає чинним вимогам.

5-6 БАЛІВ: структура доповіді в основному витримана, студент вірно виконав більшу частину роботи, але при написанні допущені неточності, або відсутня мінімально необхідна кількість висновків, недостатньо логічних та обґрунтованих пояснень, допущені незначні помилки у формулюванні термінів і категорій. В матеріалах відсутні необхідні докази та аргументи, студент лише частково висвітлює тему. Зроблені висновки є помилковими або поверховими. Доповідь містить зайвий матеріал, що не відповідає змісту теми і свідчить про нездатність студента зрозуміти її зміст.

3-4 БАЛИ: є неточності у структурній побудові доповіді, зміст есе або доповіді є переказом тексту 2-3 підручників, обсяг роботи є недостатнім для викладення обраної проблеми і тому проблема розглядається поверхово; у бібліографічному списку менше чотирьох наукових джерел і є помилки.

1-2 БАЛИ: текст есе або доповіді в основному повторює текст підручника або Інтернет-джерела, тема не розкрита, є істотні недоліки у структурі роботи, в бібліографічному списку менше 2 наукових джерел і він подається не за сучасними правилами.

0 БАЛІВ: студент зовсім не висвітлює дискусійну тему або висвітлює її неправильно. Не витримана структура доповіді або есе. Текст роботи є повністю ідентичним тексту підручника чи конспекту або повністю ідентичним аналогічній роботі іншого студента на таку ж тему.

Оцінювання виступу (презентації) доповіді на Круглому столі:

4 БАЛИ: презентація пов'язана з метою і предметом дослідження; результати дослідження узагальнюються з метою формулювання важливих і значущих висновків за темою дослідження, презентація має в основі ключові положення, які повністю розкривають тему дослідження, презентація надає інформацію в логічній послідовності, презентація завершується, змушуючи замислитись над ідеєю і темою дослідження.

3 БАЛИ: всі частини презентації містять важливі твердження за темою дослідження, результати дослідження узагальнюються з метою формулювання висновків за темою дослідження, презентація має в основі декілька ключових положень, які не повністю розкривають тему дослідження, презентація починається із вступу, надає інформацію в певному порядку і завершується викладенням важливих моментів дослідження.

2 БАЛИ: основні частини презентації містять важливі твердження за темою дослідження, але деякі фрагменти не мають відношення до теми, деякі висновки є нелогічними і необґрунтованими, презентація має в основі декілька ключових положень, однак вони перевантажені інформацією або позбавлені інформації, презентація має вступ і висновки, однак вони не спонукають замислитись над темою дослідження. послідовність надання інформації не сприяє повністю розкрити тему дослідження.

1,5 БАЛИ: презентація має тему, однак багато її частин не має відношення до теми дослідження, висновки практично відсутні або є нелогічними, в презентації не визначені ключові положення, презентація не містить вступу і висновків. побудова презентації не дає чіткого уявлення про тему дослідження.

1 БАЛ: презентація є простим переказом тексту підручника або Інтернет-джерела, студент може відповісти на запитання щодо основного змісту теми.

0 БАЛІВ: студент не здатний самостійно відтворити зміст доповіді або відповісти на запитання щодо його основної проблематики.

Оцінювання контрольної роботи студента відбувається на основі таких критеріїв:

Високий рівень (35-40 балів). Студент демонструє глибокі, міцні і систематичні знання всіх теоретичних положень теми, може не тільки вільно сформулювати, але й самостійно довести важливі висновки, принципи, використовує здобуті знання і вміння в нестандартних ситуаціях, здатний вирішувати проблемні питання, пов'язати матеріал теми з раніше отриманими знаннями з уже вивчених юридичних та загальноосвітніх дисциплін. Відповідь студента відрізняється точністю формулювань, логікою, достатнім рівнем узагальненості знань. Студент здатний проаналізувати й узагальнити отриманий результат, його дії відрізняються раціональністю, вмінням оцінювати помилки й аналізувати результати.

Рівень вище середнього (26-34 бали). Студент самостійно формулює основні поняття, категорії і принципи теми, а також пов'язує їх з реальними явищами. Демонструє здатність пов'язати матеріал теми з раніше отриманими знаннями з дисципліни. Студент може самостійно застосовувати знання в стандартних ситуаціях, його відповідь логічна, але розуміння не є узагальненим.

Середній рівень (18-25 балів). Студент може сформулювати базові принципи теми, пов'язати їх з деякими реальними явищами, може привести в основному вірне вербальне формулювання основних теоретичних положень теми, навести окремі приклади їх застосування в практичній діяльності, але не завжди може самостійно довести їх. Студент може самостійно застосовувати знання в стандартних ситуаціях, його відповідь в основному логічна, але розуміння не є узагальненим. Студент в цілому володіє базовими навичками з виконання необхідних логічних операцій, допускає незначну кількість помилок, які виправляє самостійно, але не завжди здатний провести аналіз і узагальнення результату.

Достатній рівень (9-17 балів). Студент відтворює основні поняття і визначення теми, але досить поверхово, не виділяючи взаємозв'язок між ними, формулює основні положення теорії, знає істотні ознаки (засади) основних інститутів та їх відмінність; допускає помилки, які повною мірою самостійно виправити не може.

Низький рівень (1-8 балів). Відповідь студента при відтворенні навчального матеріалу теми елементарна, фрагментарна, зумовлена нечіткими уявленнями про закони і правові явища. У відповіді цілком відсутня самостійність. Студент знайомий лише з деякими основними поняттями та визначеннями теми, з допомогою викладача може сформулювати лише деякі основні положення теорії (риси, принципи). Не здатний пов'язати матеріал теми з раніше вивченим матеріалом.

9.Рекомендовані джерела інформації

9.1.Основні:

Бачинін В.А., Журавський В.С., Панов М.І. Філософія права: Підруч. для юрид. спец. вищ. навч. закладів. - К.: Ін Юре, 2015. - 472 с.

9.2.Додаткові:

1. Філософія права / За ред. М.В. Костицького та Б.Ф. Чміля. - К., 2000. - 336 с.

2. Циппеліус Р. Філософія права: Пер. з нім. - К.: Тандем, 2000. - 300 с.
3. Шкода В.В. Вступ до філософії права. - Х., 1996. - 223 с.
4. Скирбекк Г., Гилье Н. История философии: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений: Пер. с англ. В.И. Кузнецова; Под ред. С.Б.Крымского. - М.: ВЛАДОС, 2000. - С. 284-307, 344-355, 392-417.
5. Философия права. Хрестоматия: Учеб. пособ. / Под ред. Н.И. Панова // Сост.: Н.И. Панов, В.А. Бачинин, А.Д. Святоцкий. - К.: Ин Юре, 2002. - 692 с.